

НАПРЯМ 1. ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-499-6-1>

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ РАНЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКСПОРТНИХ РИЗИКІВ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Вініченко Олена Миколаївна

*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та права,
Український державний університет науки і технологій*

Цяпа Андрій Григорович

*аспірант кафедри економіки та права,
Український державний університет науки і технологій*

У сучасному глобалізованому світі, де економічні взаємозв'язки стають дедалі складнішими, підприємства-експортери стикаються з безліччю ризиків, що можуть суттєво вплинути на їхню фінансову стабільність та конкурентоспроможність. Особливої актуальності це питання набуває в кризових умовах, коли непередбачуваність подій, таких як геополітичні конфлікти, економічні рецесії, пандемії або технологічні збої, багаторазово зростає. Традиційні методи управління ризиками, що базуються на ретроспективному аналізі, виявляються недостатньо ефективними для швидкого реагування на виклики динамічного зовнішнього середовища.

Саме тому виникає нагальна потреба у розробці та впровадженні систем раннього попередження (СРП) експортних ризиків. Ці системи, що ґрунтуються на моделюванні та прогнозуванні, дозволяють підприємствам-експортерам завчасно ідентифікувати потенційні загрози, оцінити їхній вплив та розробити адекватні заходи реагування. Ефективне функціонування СРП забезпечує не лише мінімізацію втрат, а й відкриває можливості для оптимізації бізнес-процесів, підвищення гнучкості та адаптивності експортної діяльності до мінливих умов.

СРП експортних ризиків є критично важливим інструментом для забезпечення стійкості та адаптивності підприємств-експортерів, особливо в умовах постійних економічних, політичних та соціальних потрясінь. Теоретичною основою для їх розробки слугують концепції, що інтегрують елементи теорії ризику, системного аналізу, економічного прогнозування та теорії прийняття рішень.

В основі функціонування СРП лежить ідея про те, що певні індикатори або «сигнали», які передують настанню несприятливих подій,

можуть бути ідентифіковані та проаналізовані для завчасного виявлення потенційних загроз. Ці концепції включають [1]:

- теорія ризику. Розглядає ризик як невизначеність щодо можливого відхилення від очікуваного результату. У контексті СРП, це означає ідентифікацію, оцінку та мінімізацію ймовірності та наслідків несприятливих подій для експортної діяльності. Ключовим є не лише кількісна оцінка ризику, а й розуміння його природи та джерел;

- системний підхід. Розглядає підприємство-експортер як відкриту систему, яка постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем. СРП, відповідно, є підсистемою управління, яка моніторить, аналізує та реагує на зміни у цьому середовищі. Це дозволяє враховувати взаємозв'язки між різними типами ризиків (валютні, логістичні, політичні, кредитні тощо) та їхній кумулятивний вплив;

- концепція раннього попередження: Ґрунтується на припущенні, що чим раніше буде виявлено загрозу, тим більше часу та можливостей буде для розробки ефективних заходів реагування. Це вимагає постійного моніторингу ключових індикаторів та швидкої обробки інформації [2].

Для ефективної роботи СРП необхідно чітко розуміти та класифікувати експортні ризики, особливо в умовах криз:

1. Макроекономічні ризики. Зміни ВВП країн-імпортерів, інфляція, процентні ставки, динаміка світових цін на сировину, зниження купівельної спроможності споживачів на цільових ринках. У кризові періоди ці ризики різко зростають, оскільки світова економіка стає більш нестабільною та взаємозалежною.

2. Політичні та геополітичні ризики. Зміна політичного режиму, війни, торгові конфлікти, санкції, націоналізація активів, посилення протекціонізму. Ці ризики можуть призвести до повного блокування експортних операцій або значного підвищення їхньої вартості.

3. Валютні ризики. Значні коливання обмінних курсів валют, що можуть призвести до непередбачених втрат при конвертації експортної виручки. Кризи часто супроводжуються посиленням валютної волатильності.

4. Логістичні ризики. Перебої в ланцюгах постачання, закриття кордонів, обмеження на транспортні перевезення, зростання вартості фрахту, дефіцит транспортних засобів. Пандемії та воєнні конфлікти яскраво продемонстрували вразливість глобальних логістичних мереж.

5. Кредитні ризики. Неплатоспроможність або банкрутство контрагентів (покупців) на зовнішніх ринках, затримки платежів. У кризових умовах фінансова стабільність багатьох компаній погіршується, що підвищує ризик неповернення коштів.

6. Ринкові ризики. Зміна попиту на експортну продукцію, поява нових конкурентів, технологічні зміни, що роблять продукцію застарілою.

Функціонування СРП в умовах кризи має низку особливостей, що вимагають особливого підходу до їхнього проектування та експлуатації. Кризи характеризуються швидкими та часто непередбачуваними змінами. Це вимагає від СРП здатності до швидкого оновлення даних, оперативного аналізу та гнучкої адаптації до нових викликів. Традиційні моделі, побудовані на стабільних історичних даних, можуть виявитися неефективними. У кризових умовах ризики часто взаємопідсилюються. Наприклад, геополітична криза може спричинити валютні коливання, логістичні перебої та кредитні проблеми. СРП повинна враховувати цю взаємозалежність та аналізувати кумулятивний ефект. Окрім стандартних економічних показників (ВВП, інфляція, ставки), СРП у кризових умовах має включати моніторинг менш очевидних, але важливих індикаторів: настрої споживачів, політичні новини, соціальні індекси, кіберзагрози, інформація з відкритих джерел (OSINT). Час на прийняття рішення в кризових умовах різко скорочується. СРП повинна не лише ідентифікувати загрозу, а й забезпечити швидке доведення інформації до осіб, які приймають рішення, та надати рекомендації щодо можливих дій. У кризових умовах зростає ймовірність настання малоймовірних, але катастрофічних подій (так званих «чорних лебедів»). СРП повинна включати елементи сценарного планування та стрес-тестування для оцінки здатності підприємства вистояти перед такими подіями. Для ефективного функціонування в умовах високої динаміки та великих обсягів даних, СРП потребують використання сучасних технологій: Big Data, штучний інтелект (машинне навчання для виявлення аномалій та прогнозування), блокчейн (для підвищення прозорості та безпеки транзакцій), геоінформаційні системи [3].

Таким чином, розробка та впровадження СРП для експортних ризиків у кризових умовах вимагає глибокого розуміння природи ризиків, інтеграції різноманітних аналітичних інструментів та постійної адаптації до мінливого зовнішнього середовища. Це дозволяє підприємствам-експортерам не тільки виживати в періоди нестабільності, але й знаходити нові можливості для розвитку та зміцнення своїх позицій на світових ринках.

Список використаних джерел:

1. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2003. 504 с.
2. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2004. 580 с
3. Stiglitz, J. E. (2012), *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, 2nd Edition, W.W. Norton & Company, New York, USA.